

A verőfényes napsütés vagy a szomorúfüzek országa?

Finn útirajzok és emlékiratok a Horthy-korszak Magyarorszájáról

A vizsgált források

Az első finn utazók a 19. század közepétől kezdve be-beszámoltak Magyarországon szerzett tapasztalataikról. Ezek az első híradások magánlevelek, illetve újságcikkek formájában tudósítottak a távoli, déli rokonnemzetről, sok olyan sztereotípiát, egzotikumot megfogalmazva, amit más népek utazói is papírra vetettek, és amelyek közül nem egy máig jellegzetes eleme külföldön a magyarokról és Magyarországról kialakult képnek. E kezdeti szakaszban Antti Jalava munkásságának volt meghatározó szerepe.¹ A két ország közötti kulturális kapcsolatok szorosabbá válásának és a diplomáciai kapcsolatok felvételének köszönhetően e korai beszámolók után az 1930-as évektől újabb szerzők több szempontból újfajta beszámolóit tünnek fel: hazánkban hosszabb időt töltött finnek útirajzai, illetve emlékiratai, amelyek önálló könyvekként jelentek meg.² Az alábbiakban ezt a forráscsoportot tekintjük át abból a szempontból, hogy milyen képet közvetítettek a finn olvasók számára Magyarországról és a magyarokról.³ A szerzők közt egy élvonalbeli szobrász, egy termékeny regényíróként is ismert evangélikus lelkész, egy szépirodalommal is próbálkozó nyelvészprofesszor, valamint két jelentős karriert befutott diplomata található. Mindannyian többször megfordultak, több évet töltöttek 1945 előtt Magyarországon, így lehetőségük volt széles körű ismereteket, sokrétű tapasztalatokat szereznii, többen közülük említik is könyvük bevezetőjében, hogy tájékozottságuk révén a turisták felszínes benyomásainál alaposabb képet kívánnak adni.

Yrjö Liipola (1881–1971) az orosz centralizációs törekvések ellenzőjeként, lényegében politikai menekültként került 1904-ben Magyarországra. Stróbl Alajos és Zala György mellett hamar sikeres szobrásszá avanszált. A társadalmi elit tagjait szoborba öntő művészként, majd 1925-től Finnország tiszteletbeli konzuljaként nem csupán a hazai kulturális élet, hanem

¹ Egyik legnépszerűbb műve szintén úti levelek formájában tudósított hazánkról, lásd Jalava 1876. E könyv átdolgozása: Jalava–Kivekäs 1910.

² A műfaji besorolás nem mindig egyértelmű, bizonyos könyvek esetében – szerzőjük pozíciójából adódóan – keverednek az útirajz és az emlékirat jellemzői, illetve önéletrajzjellegű kötet is van a vizsgált források között. A jelen vizsgálatot nem terjesztettem ki két olyan útirajzra, amelyek szerzői csak rövid időt töltöttek hazánkban, vö. Pálsi 1928. és Vaasan 1928.

³ Finn–magyar viszonylatban az egymásról alkotott kép alig kutatott terület. A Horthy-korszak vonatkozásában hiánypótló tanulmány Takalo 1986. Magyarul lásd még Halmesvirta 2014.

a legfelsőbb körök képviselőivel is módja volt megismerkedni.⁴ Magyarországi élményeit két könyvben örökítette meg. Hazaköltözésekor, 1934-ben kiadott *Napfényes Magyarország* című útirajzában feltűnően ügyes szerkesztéssel szervezte egy-egy tematikus fejezetbe a lebilincselő stílussal megelevenített életképeket, karakteres embertípusokat és érdekes helyszíneket. Az élményszerű beszámolók füzére amolyan kedvcsináló, bizonyos tekintetben a magyarokkal kapcsolatos, jól ismert sztereotípiák színes csokra. A 159 oldalas könyvecske csak a végén lapsodlik el kissé, ahol a mulatságos történetek már nem illeszkednek a feszes szerkezetbe.

Vándoréveim címmel 1956-ban kiadott önéletrajzában Liipola gyerekkorától 1934-ig idézte fel életét. A 350 oldalas könyv legrészletesebben a Magyarországon töltött időszakot tárgyalja, az előző könyvből átemelt fejezeteket olyan sok humoros sztorival, anekdotával színesítve, hogy az már szétfeszíti az önéletrajz műfaji kereteit. Bár a szerencsés természetű szerző mindenhol és minden élethelyzetben szinte kizárólag a jót látta, az olvasónak nem marad kétsége, hogy a Firenzét, Párizst és Berlint is „meghódító” művész számára Magyarország nyújtotta a legnagyobb szakmai elismerést, a legbiztosabb megélhetést, a legtöbb barátot és a leggondtalanabb éveket – ami az országkép szempontjából sem mellékes. Az önéletrajz másik tanulsága, hogy a *Napfényes Magyarország* történeteinek többsége valójában nem is a Horthy-korszakban, hanem még a boldog békeidőkben esett meg Liipolával.

Időrendben haladva Onni Talas (1877–1958) a következő, aki több évet töltött Magyarországon. A konzervatív Finn Koalíciós Párt kipróbált politikusaként az állami függetlenség elnyerését követő években, majd 1930-tól nyugdíjazásáig összesen tíz országban képviselte hazáját, 1934-től 1940-ig ő volt az első finn követ, aki budapesti székhellyel látta el feladatát.⁵ Kéziratban maradt *Emlékiratait* 1960-ban adatta ki özvegye. A fordulatokban gazdag politikai pályafutás felidézése során a diplomáciai szolgálatban töltött évtizedek dominálnak, a magyarországi vonatkozások 76 oldalt tesznek ki (a legtöbb ország csupán 10–20 oldalt kapott). Hazánkról kizárólag szép emlékei maradtak Talasnak, a tematikára erősen rányomja bélyegét, hogy diplomataként a felsőbb körökben forgott, s elsősorban a pompát, a kellemeset tapasztalta meg. *Emlékiratai* írásakor legszívesebben a fényes fogadások és az elegánsan terített asztalok leírásánál időzött el, szembetűnő, hogy ehhez képest milyen szűkszavúan tudta le a diplomáciailag és politikailag jelentős eseményeket. A feltoluló emlékeket nem mindig sikerült relevanciájuk szerint megrostálni, mint ahogy logikusan elrendezni sem.

Lauri Kettunen (1885–1963) nyelvészprofesszor a finn–magyar kulturális egyezmény jóvoltából taníthatott az Eötvös Collegiumban kétszer két tanévet 1935–1937-ben, majd 1941–1943-ban. A verseket faragó, dráma- és regényírással is megpróbálkozó, tudományos munkásságát több önéletrajzi kötettel dokumentáló Kettunen 1960-ban *Úti karcolatok és más emlékek* címen adta ki visszaemlékezéseinek azt a három és fél évtizedet áttekintő kötetét, amelyben vendégprofesszori munkáját is bemutatta. Könyvében 51 oldalt, nagyjából időarányos terjedelmet

⁴ Liipola három évtizedes magyarországi tartózkodásáról lásd Tuomisto 2011.

⁵ A finn–magyar diplomáciai kapcsolatokról, ezen belül Onni Talas és Arne Wuorimaa tevékenységéről lásd Egey 2010. Talas Budapesti székhellyel látta el az ausztriai, jugoszláviai, bulgáriai és törökországi képviseletet is.

szentelt a magyarországi éveknek. Az olvasó – a többi vizsgált műhöz képest – viszonylag keveset tudhat meg hazánkról a szarkasztikus stílusú, örömet leginkább emberi botlások és visszás helyzetek bemutatásában lelő szerzőtől.⁶

Arvi Järventaus (1883–1939) egyes vélemények szerint lelkeszi hivatásánál is fontosabbnak tekintette szépirodalmi munkásságát, kortársai népszerű prózaíróként tartották számon, jóllehet mára kikopott a finn irodalmi kánonból.⁷ 1928-ban látogatott először Magyarországra a budapesti finnugor kultúrkongresszus alkalmából, romantikus lelkesedéssel rögtön beleszeretve a rokon magyar népbe. A néprokonsági eszme lelkes munkásaként még hat alkalommal tért vissza hazánkba, hogy azután élete végén, 1937–1938-ban orvosa tanácsára egy egész évet itt töltsön, naplófeljegyzéseiből útirajzot kerekítve. 1939-ben megjelent, *Szomorúfüzek országa* című utolsó művének szemlélete szoros rokonságot mutat a népi írók társadalmi problémafelvetéseivel. Järventaus nem titkolta, hogy az idegen szellemű, „zsidó” Budapest és a katolikus városok taszítják, ő a Miskolc melletti Hejőcsabán, a kálvinista Debrecenben és a téli Hortobágyon kereste az „igazi” Magyarországot, előszeretettel diskurálva egyszerű, hétköznapi, sőt akár nyomorult élethelyzetben tengődő emberekkel. A többi vizsgált könyvhöz képest kuriózumnak számít ennek a 222 oldalas, 119 fotóval illusztrált könyvnek a borús szemlélete. A nagybeteg szerző töredékes benyomást keltő feljegyzéseiben sajnos sok a modorosság, egyszer kifejezetten zavaró az érdektelen párbeszéd és helyzetek terjedelmes részletezése.⁸

Aarne Wuorimaa (1892–1975) a finn szempontból igen fontos tallinni és berlini állomás-hely után érkezett karrierdiplomataként Budapestre, 1940-től 1944-ig – Finnország háborúból történt kiugrásáig – látva el hazája magyarországi és bulgáriai képviselőjét. Magyar vonatkozású emlékiratait 1947-ben, átmeneti kényszernyugdíjazása alatt adta ki *Emlékeim Magyarországról* címmel. A 182 oldalas,⁹ 63 magyar témájú fotóval illusztrált könyvben szembevető a markáns műfaji kettősség. Bevezető és záró fejezetei a Budapesten töltött időszak legfontosabb eseményeit (az I. bécsi döntést, Jugoszlávia megtámadását, a hadbalépést, a német megszállást) ismertetik az emlékiratokra jellemző módon, Wuorimaa vezető politikusokkal és hivatalnokokkal történt tárgyalásait, valamint egykori követjelentéseit idézve, míg a többi fejezet az ország turisztikai szempontú bemutatását szolgálja, helyenként útikönyvszerűen, helyenként az útirajzok személyesebb jellegével. A könyv nagy érdeme az információgazdagság, bár az adatok közé néha alapvető tárgyi tévedések keveredtek. Wuorimaa pozitív, vonzó – mondhatni kritikátlan – képet festett hazánkról, ez alól egyetlen fejezet jelent kivételt, amely a Hor-

⁶ Kettunen egy jóval korábbi népszerűsítő könyvében is beszámolt első, 1922-es budapesti látogatásának pozitív élményeiről, lásd Kettunen 1931. Írói álnéven kiadott, magyar tárgyú regénye és Budapesten megjelent tudományos-népszerűsítő könyve magyar vonatkozása ellenére nem tárgya e tanulmánynak, vö. Hovi 1945. és Kettunen 1943.

⁷ Legismertebbek a Lappföldet és a finn történelmet bemutató regényei, de a magyar történelem is megihlette: regényt írt a honfoglalásról, a mohácsi országvesztésről és a Rákóczi-szabadságharcról. E művei szintén hatással voltak a finnek Magyarországról. Lásd Järventaus 1931, uő. 1932. és uő. 1937.

⁸ Järventaus életművének magyar vonatkozásairól lásd Tervonen 1996.

⁹ Könyve utolsó 25 oldalát Bulgáriának, „a rózsák országának” szentelte.

thy-korszak társadalmi-politikai viszonyainak szigorú bírálata. Az olvasónak óhatatlanul az az érzése, hogy az 1945 utáni politikai változásokkal számot vető diplomata utólagos betoldásáról lehet szó.

Az egzotikus ország nevezetes helyei

Valamennyi könyvben elkülönül a tradicionális, paraszti kultúrával jellemezhető *vidéki Magyarország* „romantikája”, valamint a történelmi patinát, sok évszázados magaskultúrát, nemzetközileg is számottevő eredményeket és számos nyugat-, illetve közép-európai vonást felvonultató *városi, urbánus* karakter. Aligha meglepő, hogy az előbbi tematika legrészletesebben kidolgozott példája szinte minden szerzőnél a puszták, míg az utóbbié a világvárossá nőtt, számtalan élvezetet kínáló Budapest. Elsőként e kettősség megjelenését vesszük számba.

„*Végtelen puszták... vad ménesek, szilaj csikósok... a puszták kocsmái, csárdák, amelyekben betyárok lármáznak... tüzes, fekete férfiak hosszú, pödrött bajusszal... Általában így képzelik mifelénk a magyar vidéket, amit a nagy magyar elbeszélő, Jókai Mór olyan megragadóan ábrázolt*”¹⁰ – e sorokkal kezdte útirajzát Yrjö Liipola, szemléletesen mutatva, hogy Magyarországra gondolva mi jelent meg elsőként a korabeli finnek lelki szemei előtt. A hortobágyi kirándulás, a pusztához kapcsolódó sztereotípiák ennek megfelelően nem is hiányozhatnak a vizsgált művekből. Terjedelmi okokból itt be kell érniünk a nevezetes toposzok tömör esszenciájával, Onni Talastól idézve: „*Ez a kb. 100 km hosszú pusztaság, amely a Tokaj-hegységtől a Tisza mentén egészen a Dunáig terjed, egyedülálló jelenség Európában. Olyan sík, mint a tenger, csak alacsony cserje és fű nő rajta. A távoli horizonton egy-két gémeskút látható az állatok itatóhelyén, és csupán néhány tanya található e területen. Nyájak és marhapásztorok uralják a tájat, ami akkoriban még különös, sajátos, romantikus világot alkotott. A pásztorok a nyájakkal és a ménesekkel vándoroltak, és mindig másutt verték fel sátrukat. Közülük is kitűntek a pusztai csikósok. Vad és rátermett lovasok voltak, egyfajta európai cowboyok. [...] A puszták közepén egy fogadó volt, kedves, valódi magyar stílusban berendezve. A pusztai kirándulások alkalmával kellemes szállásnak bizonyult. A pusztai pásztorok is beültek, hogy egy pohár bor mellett hallgassák a cigányzenét. Többségük jóképű legény volt, bőujjú fehér ingben, vállra vetett gyönyörű bárányszőrű subával. Egy alkalommal az egyik ilyen legény a zenétől fellelkesülve csárdásba kezdett. Olyan temperamentumosan és lendületesen táncolt, hogy színpadon sem vallott volna vele szégyent. A puszták másik érdekességét a színek csodálatos változásai jelentették, a napfelkelte és a napnyugta színjátéka feledhetetlenül szép volt.*”¹¹

¹⁰ Liipola 1934: 5.

¹¹ Talas 1960: 182–183. Lényegében ugyanezek a toposzok részletesebben kidolgozva: Wuorimaa 1947: 41–44. Hortobágyi kirándulás kapcsán pár mondatba sűrítve: Liipola 1956: 116–117. és Kettunen 1960: 301. Järventaus időzött a legtöbbit a pusztán, pásztorokkal beszélgetve, egész napokat sétálva, ennek megfelelően két fejezetet szentelt a témának, lásd Järventaus 1939: 66–84., 115–122.

Érdekes és tanulságos, hogy a hagyományos paraszti kultúrát, népművészetet reprezentáló nevezetes tájegységek nem kaptak helyet a vizsgált művekben. Egyedül Kalotaszeg jelenik meg Liipola önéletrajzában, aki magyar művészbártaival többször is ellátogatott Körös-főre és környékére, egy alkalommal Akseli Gallen-Kallelát is magukkal vitték. A táj, és főleg a kalotaszegi népművészet lenyűgözte a két finn művészt, Liipola nem is fukarkodott a pozitív jelzőkkel.¹² Ha nem is konkrét tájegységhez kapcsolódóan, de a „tipikus” falu és parasztporta megidézésével azért három szerző is kiegészítette a vidéki Magyarország rajzát. A finn szemnek az egymás közelébe épített házak, a tisztaszoba, a tornác, a népi díszítőelemek és a sok-sok virág tűnt fel, csupa olyan jellegzetesség, ami eltér a finnországitól. A tipikus falusi életképet a vasárnap jelentette számukra, díszes népviseletben templomba vonuló néppel, amit az idősebbek ház előtti – vagy kocsmabeli – tereferélése és a fiatalok fergeteges esti táncmultsága követ.¹³

A hortobágyi pusztán és a tipizált falun kívül elválaszthatatlan jellegzetessége a magyar vidéknek a szőlővel beültetett hegyoldal, a borospince és mindenekelőtt a szüret, ami – konkrét helyszín említése esetén – földrajzilag mindig Tokajhoz kapcsolódik. A szüret hangulata az egyébként igen szűkszavú Lauri Kettunent is megihlette: „*Szeptember-október táján Vuorimaaval [sic.] nagyon élvezetes autós kirándulást tettünk Tokajba, ahova egy szőlősgazda hívott meg minket a szüreti ünnepekre. Kissé felkapaszkodva a hegyoldalba, egy kis kerti lak előtt cigányzenekar fogadott minket. Egy nagy asztal roskadásig volt mindenféle szőlőfajtákkal és belőlük készített italokkal, majd az asszonyok libasültet és más finomságokat hoztak elő. Folytatva utunkat [...] énekszót hallottunk, s ollóval felszerelkezett nők csapatába botlottunk. Az egyik szépség hozzánk futott, és nagy szőlőfürtöt fűzött a karunkra. Tudtuk, hogy ezt régi szokás szerint szépen csengő pengővel illik viszonzni. A hegyoldalból leereszkedve megnéztük, hogyan töltik a fürtöket nagy hordókba, amit ökrös fogatokkal szállítottak a feldolgozó telepre. Ott azután igen meglepő látvány fogadott minket, a férfiak nagy dézsákban mezítláb taposták ki a levet, piszkos ruhájuk alja beleért a nemes nedűbe, az ember jóformán öklendezett. Így csak a legnemesebb fajták, a »királyok bora« esetében járnak el, a halandók számára sterilebben és egyszerűbben, gépekkel préselik a szőlőt. Maga a borospince egy kb. száz méteres alagút volt, egymás mellett sorakozó hordókkal, mindegyiken feltüntetve a bor fajtája és évjárata. Azt állították, hogy a kosszal bekerülő bacilusok hamar elpusztulnak a hordóban, és biztattak, hogy aggodalmaskodás helyett kóstoljunk csak meg a legnemesebb fajtákat is.*”¹⁴

¹² Lásd Liipola 1956: 96–98., 166–167.

¹³ Legrészletesebben (a munkás hétköznapokat is megidézve) Liipola 1934: 5–18. A pusztá bemutatásához hasonlóan Talas ismét tömörebb, Wuorimaa pedig részletesebb leírással szolgál, ugyanazokat a tartalmi elemeket véve sorra, lásd Talas 1960: 195–196. és Wuorimaa 1947: 119–120.

¹⁴ Kettunen 1960: 362–363. (Az idézetekben előforduló eredeti kiemeléseket aláhúzással jelölöm.) A taposás olyan kuriózum, amit mások is megörökítettek. Ugyanerről a szüreti élményről jóval részletesebben lásd Wuorimaa 1947: 45–48. A két követ természetesen több szüreten és borkóstolón megfordult, hasonlóan jó hangulatban, vö. Wuorimaa 1947: 78–79. és Talas 1960: 181. Järventaus számára a szüreti népdalok jelentették a legemlékezetesebb élményt (Järventaus 1939: 164–169.), míg Liipola szüreti emlékek helyett egy nánai borospincében tett első, tanulságos látogatásából kerekített humoros történetet (Liipola 1934: 45–55.).

A teljesség kedvéért megemlítendő, hogy a vidéki Magyarországból az eddig számba vett, több szerzőnél is megjelenő témák mellett csupán a Balaton tűnik fel egy rövid fejezetben Aarne Wuorimaa-nál, és néhány mondat erejéig Liipola önéletrajzában,¹⁵ illetve Wuorimaa másutt még hosszasan részletezte, milyen kellemes látványokban van része annak, aki minden kényelemmel ellátott sétahajóval ereszkedik le a Dunán, Béctől egészen a déli határig. Ezt az élményt tanulságosan ellenpontosza Arvi Järventausta beszámolója, aki négy barátja társaságában egy viaszkosvászon sátorral felszerelt tutajon csorgott le a Tiszán Tokajtól Szolnokig – nem meglepő, hogy a luxushajóról szemlélődő diplomata és a filléres gondokkal küzdő lelkes nem ugyanazt látta hazánkból...¹⁶

Budapest bemutatásában két téma dominál: egyrészt a város csodálatos fekvésére, másrészt az itt töltött időt kellemessé tevő intézményekre fordítottak kiemelt figyelmet azok a szerzők, akik vonzó képet kívántak adni a fővárosról. A Dunán átívelő karcsú hidakat, a Várhegyen magasodó pompás királyi palotát és Mátyás-templomot, a méltóságteljes Parlamentet és a pesti korzó fényűző épületeit, a Margitsziget árnyas parkjait, a meredeken emelkedő Gellért-hegyet és a lankás budai hegyvidéket – valamint mindezek hajnali, délutáni és éjszakai látványát – Yrjö Liipolának sikerült a legmegragadóbban leírnia, de Onni Talas és Aarne Wuorimaa is igyekeztek mindezeknek a látványelemeknek a számbavételével érzékeltetni, hogy nem mindennapi szépségű városba vezényelte őket jó sorsuk, illetve a finn diplomácia.¹⁷

A szabadidő eltöltését változatosabbá tevő Angol Parkot (a mai Városligetet), az Állatkertet, az Operaházat is több könyv említi, de igazán részletesen a főváros gyógyfürdőiről, vendéglőiről és kávéházairól olvashatunk. A fürdőéletet Liipola szokásához híven humoros történetek felidézésével fűszerezve idézte meg, Wuorimaa útikönyvekre emlékeztető stílusban tízoldalas fejezetet szentelt a témának, ehhez képest Talas fél oldalban, Kettunen pedig egyetlen mondatban szögezte le, hogy Budapest gyógyvizű fürdői nemzetközi viszonylatban is egyedülállóak, méltán híresek.¹⁸ Talas hasonlóan tömören, Wuorimaa pedig egy újabb hosszú fejezetben számolt be a vendéglőről és a kávéházakról, amelyek természetesen mind hangulatosak, ínycsiklandozó ételeket, remek italokat kínálnak, és egészen hajnalig cigányzenétől hangosak. Külön említést érdemel, hogy Yrjö Liipola kifejezetten brillírozott a kávéházi életet megjelenítő fejezet(ek)ben, a finn olvasó aligha, de mi magyarok mindenképpen korabeli prózáiróink remek karcolatait érezzük átútni ezeken az oldalakon.¹⁹

¹⁵ Lásd Wuorimaa 1947: 51–53. és Liipola 1956: 221.

¹⁶ Lásd Wuorimaa 1947: 56–61. és Järventausta 1939: 123–131.

¹⁷ Lásd Liipola 1934: 19–20.; Talas 1960: 183. és Wuorimaa 1947: 13–15. Kettunen 1922-es látogatásáról beszámolva szentelt néhány sort Budapest kivételesen szép fekvésének, lásd Kettunen 1931: 150–151.

¹⁸ Liipola 1934: 37–38. és uő. 1956: 169–171.; Wuorimaa 1947: 62–71.; Talas 1960: 196–197.; valamint Kettunen 1960: 291.

¹⁹ Lásd Talas 1960: 196.; Wuorimaa 1947: 87–90. és Liipola 1934: 85–94. Az egyetlen disszonáns hang Kettunené, aki megjegyzi, hogy a sokak által dicsért Kakuk vendéglőben gyakran megvágják a külföldi vendégeket, vö. Kettunen 1960: 292.

Talas a fővárost „erőtéljesen nemzeti jellegűnek, és éppen ezért különösen vonzónak” találta, Liipola is a metropolisz egyedi hangulatát igyekezett megragadni önéletrajzában: „Budapest csodálatos város volt, egészen más, mint a többi nagyváros. Ha Budapestet Bécshez hasonlítjuk, akkor azt lehet mondani, hogy az előbbinek már keleties hangulata van, az élet ritmusa gyorsabb, és az utcakép is más egy kicsit, mert a vidékről érkezők színes viselete tarkábbá teszi”.²⁰ Ezzel szemben Arvi Järventaus éppen a sajátos magyar jelleget hiányolta leginkább a városból. 1937-ben – útirajza írásához fogva – már első reggel borúsán ébredt: „Egy gondolat, amely már előző esti megérkezésünkkor hatalmába kerített, most ismét rám tört: miért annyira zsidó ez a város? Már az első utam alkalmával, tíz évvel ezelőtt észrevettem ezt, de a túlaradó lelkesedés akkor még úgy-ahogy háttérbe szorította megfigyelésemet, ezért nem tudott különösebben felkavarni. Most viszont felébredt bennem a kritika, felnyílt a szemem... és Budapest zsidó bélyege mind nyilvánvalóbbá vált. Ez lehangolt és beárnyékolta a napjaim. Olyan nehéz volt e szemita salak alatt megtalálni a vágyott finnugor vonásokat, amelyekről kongresszusokon beszéltünk, folyóiratokban írtunk és vitakoztunk.”²¹ Järventaus nem is időzött sokáig Budapesten. Miután jól összekülönbözött egy zsidó ruhakölcsönzővel és egy szintén zsidó taxissal, a lehető leghamarabb elhagyta a nyomasztó várost. Ezek után nem csodálkozhatunk rajta, hogy szerinte a világ legjobb kávéját sem Pesten, hanem a miskolci Abbáziában főzték, mint ahogy azon sem, hogy beteg testét sem a híres fővárosi gyógyvizekben áztatta, hanem a miskolci Erzsébet Fürdőben.²²

Az urbanitást, a modernitást tehát Budapest képviseli a vizsgált könyvekben, már csak azért is, mert rajta kívül más város csak elvétve elevenedik meg a szemünk előtt. Järventaus kivételt jelent abból a szempontból, hogy viszonylag részletesen beszámolt róla, mi mindent látott Miskolc patinásabb belvárosában és jóval szegényesebb külvárosában kóborolva, és Debrecennek is egy egész fejezetet szentelt, hiszen amint írta: „Ott úgy éreztem magam, mintha Magyarország szívében lettem volna, ahol az önzetlen rokon szeretet, a hamisítatlan, igazi magyar lélek és a tökéletes megértés vett körül. [...] A figyelemreméltó gazdasági és kereskedelmi eredmények mellett Debrecen egyben a nemzeti kultúra tisztántúli – ti. a Tiszától keletre fekvő – menedékhelye is volt. Ezt a vezető szerepét a reformáció kálvini irányzatának elfogadásával vívta ki magának. Ebben rejlett lelki erőforrásainak és szívósságának forrása.”²³ Järventaus mellett egyedül Liipola ábrázolt kissé részletesebben vidéki várost önéletrajzában, még hozzá a gyakran felkeresett Pécsset, ahonnan felesége származott. Minaret, dzsámi, zöldövezetben megbúvó elegáns lányos ház... – ennyiből nem kerekedik igazán plasztikus városkép.

A tipikus földrajzi helyek mellett természetesen az ország éghajlata és növényzete is megjelenik a vizsgált művekben, de csupán néhány elragadtatott mondat erejéig. Az északról jött ember számára a meleg napsütés, a csodálatos tavasz, a sok virág, a hullámzó búzamezők, a már említett szőlőültetvények és a zamatos gyümölcsök jelentették a legnagyobb élményt.

²⁰ Talas 1960: 194. és Liipola 1956: 130.

²¹ Järventaus 1939: 12–13.

²² Uo. 31–33.

²³ Uo. 58., 60–61.

Az országgép kapcsán végül még egy szempontot kell említeni. A Horthy-korszak esetében alapvető kérdés, hogy a hazánkkal foglalkozó útirajzok a csonka, vagy a történelmi Magyarországot mutatták-e be. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt megállapítható, hogy – a korszakunkban megjelent, revíziós célzatú könyvektől eltérően – a jelen vizsgálat tárgyát képező források nem térnek ki az ország fekvésére, tájegységeire, mint ahogy „természetes” és „mesterségesen megvont” határainak ismertetésére sem. Arra vonatkozóan sem találunk túl sok utalást, hogy a szerzők jártak volna az elcsatolt területeken, mindenesetre, amikor nagy ritkán beszámoltak ilyen útjukról, akkor minden esetben megemlégték – legalább egy-egy félmondat erejéig –, hogy e tájak, települések korábban Magyarországhoz tartoztak, illetve hogy „ősi magyar” területek. A trianoni béke és a magyar revíziós célok megítélésére a Horthy-korszak politikai viszonyait tárgyaló részben még visszatérek.

A déli rokonnép karaktere

A nemzeti karakter vonatkozásában a szöveghelyeknek két típusát kell figyelembe venni: egyrészt a szerzők kifejezett nemzetkarakterológiai megállapításait, másrészt az egyes fejezetek tematikájában rejlő, áttételesebb, de az olvasóra tett hatás szempontjából szintén fontos implicit utalásokat a magyarok viselkedésével, életmódjával, értékrendjével kapcsolatban. A vizsgált forrásokban megjelenő tulajdonságokat az alábbiakban három nagyobb „csokorban” vesszük számba. E tulajdonságokat a szerzők sok esetben kifejezetten az észak-európai, finn tulajdonságok ellentétéként élték meg, azaz olyan számukra idegen kuriózumként, egzotikus jelenségként, ami a külföldön járó ember figyelmét mindig jobban megragadja.

Gyakran visszaköszönő megállapítás, hogy a magyar ember szembenőően temperamentumos, tüzes, amit egyes szerzők a kicsattanó életörömmel is összekapcsolnak. Aarne Wuorimaa például így fogalmazott: *„A magyar nép, amelynek eredeti finnugor eleme az évszázadok során szlávokkal, germánokkal és törökökkel keveredett, e keveredés és az ország éghajlata következtében élénk, sőt tüzes, közvetlen és gondtalan”*.²⁴ Majd később még ki is egészítette e megállapítását: *„A magyar ember természetét tekintve az észak-európaiaknál és kiváltképp nálunk, finneknél általában könnyedebb, vidámabb és hevesebb. Örömet és bánatát hangosabban és erőteljesebben juttatja kifejezésre, a nehézségeket könnyebben feleli, egyszerre fellobban, de ugyanolyan gyorsan meg is nyugszik. Érzékenység és érzelmesség jellemzi, kedélyváltozásai gyorsak, sokszor egészen hirtelenek”*.²⁵ Arvi Järventaus kifejezetten az optimizmust, az életörömet csodálta a sokat szenvedett magyar népben: *„Számunka bizonyos értelemben már egzotikus ország, ahol a lelkünk olyasmire lel, amit Északon nem feltétlenül talál: spon-tán életörömet, a pillanat ártatlan élvezetét, amely olyan természetesen és magától értetődően szövi át a hétköznapiok sürgés-forgását, mint a ragyogó színekben pompázó hímzések a népvi-*

²⁴ Wuorimaa 1947: 37.

²⁵ Uo. 115. Ugyanez a megállapítás a népművészet kapcsán is olvasható nála, lásd Wuorimaa 1947: 112.

seletek sötét alapszíneit. [...] A magyarok bizony tudnak örülni, jóllehet életük az elmúlt húsz évben minden volt, csak könnyű nem. Ennek ellenére képesek ünneppé varázsolni az életet. A Teremtő nagy, vidám gyermekei [...].”²⁶

E temperamentum és életöröm leggyakrabban megörökített megnyilvánulása természetesen az éjszakába nyúló mulatozás. Az útirajzok és emlékiratok szerzői szinte kifogyhatatlanok olyan alkalmak felidézéséből, amikor a magyarok némi bor elfogyasztása után dalra fakadnak, a cigányzenétől megittasodva táncra perdülnek. Ebből a szempontból (is) tanulságos, hogy milyen emlékei maradtak Onni Talasnak a nálunk töltött évek bizonyára nagyszámú vidéki látogatásairól: „Mily sok kirándulást tettünk különböző falvakba! És mily sok vidám órát töltöttünk falusi vendéglőkben – magyarul *csarda* –, ahol cigányzenekar muzsikált és a helyiek, fiatalok és öregek összejöttek tereferélni, a férfiak kártyázni. Esténként azután tetőfokára hágott a hangulat, a tüzes magyar borok is megtették hatásukat, és mind a fiatalok, mind az idősebbek táncra perdültek a szilaj csárdás ritmusára. Ezt látva nehéz volt elhinni, hogy a finnek és a magyarok rokonok lennének!”²⁷ Yrjö Liipolánál még egy visszatérő téma érzékelteti a magyarok vidám, tréfára hajló kedvét. Amint említettem, vaskos önéletrajzában egymást érik a színes anekdoták, humoros jelenetek, amelyek jelentős része arról szól, hogyan tettek lóvá valakit, hogyan hahotázott e csínytevésen mindenki, hogyan dühöngött, átkozódott a pórul járt áldozat, hogy azután maradandó lelki sebek nélkül simuljanak el a nagy indulatok – legalábbis a következő tréfáig.

A nemzeti jellemvonásokkal kapcsolatos megállapítások másik csoportja a magyarok – mai szakkifejezéssel élve – fejlett szociabilitását, azaz közvetlenségét, barátságosságát, élénk társasági életét, gyakori összejövetelét, és ehhez kapcsolódva a nevezetes magyar vendégszeretetet emeli ki. Amellett, hogy e tulajdonságokat is több alkalommal hangsúlyozzák explicit formában a vizsgált könyvek, ismét nem elhanyagolható azoknak a tematikai elemeknek a szerepe, amelyek alkalmat adnak ezen jellemvonások közvetett érzékeltetésére. Liipola mestere a paraszti összejövetelek, a kávéházi, vendéglői együttlétek, a polgári vizitek, a felsőbb körökben dívó estélyek, a báli szezon megelevenítésének. A két diplomata életének szintén a legemlékezetesebb eseményei közé tartoztak a különböző meghívások, fogadások, társas érintkezések, amikről ennek megfelelően részletes beszámolókat olvashatunk náluk.²⁸ Järventaus könyve többek között azért tűnik helyenként ellaposodónak, mert minduntalan számba vette, hogy ki mindenkiel ismerkedett meg utcán, boltban, postán, villamoson, távolsági buszon, imakörben – megannyi hétköznapi szituációban, s ki mindenki hívta meg magához. Meg is állapította, hogy „a magyar ember általában vendégszerető, és a vendégnek a legjobbat kínálja, amije csak

²⁶ Järventaus 1939: 8. Ugyanez a jellemzés még több helyen megismétlődik, pár alkalommal kifejezetten a nyomorúságos sorsú parasztra vonatkozóan, lásd például Järventaus 1939: 24., 37., 144. Ugyanakkor a temperamentumosság árnyoldalát, az ún. szalmalángot sem feledte, lásd Järventaus 1939: 93.

²⁷ Talas 1960: 196.

²⁸ Mindhárman fontosnak tartották az illendő viselkedési szokások ismertetését is, utalva rá, hogy a hasonló társasági alkalmakhoz nem szokott finnek esetlennek, elveszettnek érezhetik magukat.

van”.²⁹ Mindez szükségszerűen jelzi az olvasó számára, hogy a magyarok bizony közvetlen, ismerkedésre nyitott emberek. Egyedül Lauri Kettunenél nem találunk kellemes hangulatú társasági eseményeket. Ha nagy ritkán említi is egy-egy meghívását, találkozáját, ezek csak pár mondatos szöveghelyek, amik nem alkalmasak melegebb emberi kapcsolatok érzékeltetésére. Szoros kivételt jelent egyik barátjának Pest közeli szülőfalujaiba tett látogatása, aminek kapcsán azt olvashatjuk, hogy Kettunent kézzől kézre adták, mindenhol pukkadásig etették, itatták, s a parasztgazdák retorikailag is figyelemre méltó pohárköszöntőkben méltatták.³⁰

A finn olvasókat nyilván különösen érdekeltette, miként viszonyulnak e barátságos, vendégszerető magyarok az északi rokonképviselőihez, a hazájukba látogató finnekhez. Ami az egyedi, konkrét eseteket illeti, minden szerző kivétel nélkül csakis pozitív tapasztalatairól számolt be. Yrjö Liipolának egész sikeres pályafutása, számtalan pártfogója, hallatlanul kiterjedt baráti köre azt bizonyította, hogy igen jó dolog finnek lenni Magyarországon. Önéletrajzában emellett más finn művészek sikereiről is beszámolt. A Suomen laulu nevű kórusnak például úgy sikerült 1906-ban mindvégig teltházas koncertkörutat szerveznie Budapesten, Pécsen, Szegeden, Temesváron, Aradon, Debrecenben, Miskolcon és Kassán, hogy a városok egymással versengve ajánlották fel térítésmentesen a koncerttermeket és a szállodákat. Azt is megtudhatjuk az önéletrajzból, hogy Magyarországon ekkoriban kitörő lelkesedéssel fogadták többek között Akseli Gallen-Kallelát, Aino Acktét, Lilli Högdahlt (azaz Tulenheimot), Elli Tompurit, Eliel Saarinent és Helge Lindberget is.³¹ Kettunen is fontosnak tartotta minduntalan kitérni a finnek iránti barátság jeleire: az előzőeken magyar határőröktől kezdve a Kalevalát önzetlen gesztusként kinyomtató váci szerzeteseken és a Järventaus számára ingyenes kórházi ellátást felajánló miskolci polgármesteren át a Kettunent csupán finn mivolta miatt vendégségbe invitáló, a Kalevalát egyébként jól ismerő grófi családig. A finnek iránti érdeklődés bizonyítékként még megjegyezte, hogy tapasztalatai szerint a magyarok közül legalább tízszer annyian tudnak finnül, mint honfitársai közül magyarul.³² Onni Talas, Aarne Wuorimaa és Lauri Kettunen mindemellett igen plasztikusan ábrázolták, hogy a finnek iránti szimpátia terén az igazi nagy áttörést az 1939–1940-es téli háború jelentette. A Vörös Hadsereget megállító finnek egyszeriben kivívták az egész társadalom feltétlen csodálatát, aminek a magyarok számos látványos – tüzes nemzetre valló – jelét is adták.³³

²⁹ Järventaus 1939: 92.

³⁰ Kettunen 1960: 355.

³¹ Lásd Liipola 1956: 106–118., 161–180.

³² Lásd Kettunen 1960: 265., 266., 284., 285., 296., 357. Már első budapesti látogatása kapcsán is annak szentelte szinte a teljes terjedelmet, hogy egy útjába kerülő kisfiú milyen lelkesen üdvözölte benne a távoli finn rokont, vö. Kettunen 1931: 151–154.

³³ Lásd Talas 1960: 234–240., Wuorimaa 1947: 10. és Kettunen 1960: 354. Ezt a pozitív képet némileg árnyalja két szöveghely. Liipola önéletrajzában hosszabban is kitért a rokonsággal kapcsolatos magyarországi vitákra, nem titkolva, hogy bizonyos körök jobban preferálták a vitéz törökökkel, illetve a „turáni népekkel” való rokonságot. Liipola mind a Turáni Társaságot (az uráli finn–japán határvonalat rajzolató Paikert Alajossal), mind a Turáni Szövetséget (a Budapesttől Bombayig, Helsinkitől Isztambulig terjedő szövetségről szónokló Cholnoky Jenő nagyvezérrel)

A magyar jellemvonások forrásainkban megjelenő harmadik csoportja az ún. nemesi karakterjegyek közé sorolható: pompakedvelő, vitéz és lovas nemzet. Talas reprezentációt kedvelő, fényes fogadásokért rajongó követként szinte gyermeki lelkesedéssel jegyezte fel mindazt a pompát, amiben része volt Budapesten. Legyen szó a bilaterális kapcsolatok vagy Magyarország nemzetközi mozgásterére szempontjából kiemelkedően fontos látogatásról, esetleg különösen befolyásos személy részéről történő meghívásról, Talas mindig jóval nagyobb terjedelmet szentelt a kristálycsillároknak, márványborításoknak, díszmagyaroknak és nagyestélyiknek, vagy akár a porcelán és ezüst asztaldíszeknek, mint annak, hogy valójában mi is történt e fontos események alkalmából.³⁴ Wuorimaanak pozíciójából adódóan, Liipolának arisztokrata pártfogói és megrendelői révén volt része hasonlóan fényűző szituációkban, mindketten be is számoltak a báltermekről, szalonokról, kastélyokról, püspöki palotákról, ahol megfordultak, mint ahogy a szemképrázttató augusztus 20-i körmenet lenyűgöző látványáról is. Ehhez képest már kevesebb szerzőnél, és jóval rövidebben szerepelnek a további említett tulajdonságok. Mindkét követ fél-fél oldalban fejtette ki, hogy Magyarországot miért tartják „a lovak országának”, illetve hogy miért igaz a mondás, miszerint „a magyar ember össze van nőve a lovával”.³⁵ Némileg meglepő, hogy egyedül Liipola számolt be férfias magyar szokásként a párbaj intézményéről, amelyet a magyarok sok évszázados harciasságából és vitézségéből eredeztetett. Emellett különösen hosszú, tanulságos történettel emlékezett meg az oláhot és vérmedvét cséplő székegyekről is, amire a trianoni határok kapcsán még visszatérek.³⁶

E férfias vonások után végül, de nem utolsósorban pár észrevétel a tipikus magyar nőről. Bár szépen öltözött, szemrevaló lányok és asszonyok természetesen minden könyvben feltűnnek, általánosító, tipizáló igénnyel csak a két diplomata fogalmazta meg véleményét e tünevényről. Onni Talas legkedvesebb arisztokrata hölgyismerőseinek felsorolása után jegyzi meg, hogy „ők képviselték a szememben a magyar nőt, akit alighanem bármely más nemzet hölgyei elé kell helyeznem báj, szépség és elegancia tekintetében. A magyar nőiesség koronája maga Horthyné asszony volt, az ő királyian fenséges szépségét senki sem feledheti, aki látta”.³⁷ Wuorimaa kétszer tért ki erre a kellemes témára, először Budapest bemutatását zárva a magyar nő rajzával: „Budapest vidám utcaképe és a társasági élet kapcsán nem szabad megfeledkezni a kivételesen szép, arányos alkatú, vonzó magyar hölgyekről sem, akik jó ízléssel választott finom, divatos ruhában és elegáns bundában vagy párját ritkító színekkel

áltudományos szélhámosságként ábrázolta. Hasonlóan viszonyult a jelenséghez a finnugor nyelveket kutató Kettunen is. A kormányzati körökről epésen megjegyezte, hogy ha a finnek és az észtek nem vívták volna ki állami szuverenitásukat, akkor ezek az urak továbbra sem méltóztatnának elfogadni a tudományos tényeket. És jó páran még így se – tette hozzá. Lásd Liipola 1956: 204–208. és Kettunen 1960: 276.

³⁴ Pompa és elegancia tekintetében legelégedettebb az olasz uralkodó 1937-es látogatásával és a kormányzónak a diplomáciai kar számára adott évenkénti fogadásával volt, lásd Talas 1960: 210., 218–220.

³⁵ Talas 1960: 182. és Wuorimaa 1947: 117.

³⁶ Lásd Liipola 1934: 42–44., 130–140., valamint uő. 1956: 229–231.

³⁷ Talas 1960: 198.

pompázó népviseletben adták meg mindezek elragadó és finom zamatát. Ez a női szépség és báj oly meglepően gyakori volt Budapesten, hogy aligha kelhet versenyre vele bármely más város”. Majd a magyar kuriózumokat számba vevő fejezet elején valamivel kritikusabb sorokat olvashatunk: „Az elragadó és ritka szép magyar nő igazi dísz mind az otthonának, mind a külvilágnak. Vonzereje tudatában kacér, megjelenésére sokat adó. Nyilvánosan és ismerősei körében is különleges ízléssel és gonddal öltözött, ápolt frizurával jelenik meg. Ha szűkösebb idők járnak, inkább spórol a lakáson és a kosztpénzen, mert az elegancia, az ékszerek, a divat követése és a fiatalosság előbbre való. Bájosságát fokozza vidám és élénk természete, amely nem aggódik a holnap miatt. A magyar nő mindenekelőtt egy kedves/édes jelenség a nőesség minden előnyével és gyengéjével.”³⁸

Gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok

Magyarország gazdasági, társadalmi és politikai viszonyaival kapcsolatban a vizsgált művekben négy kérdéskör jelenik meg, hangsúlyukat tekintve a következő fontossági sorrendben: leggyakrabban a finn szemmel különösen nagy társadalmi különbségek, illetve legakutabb problémaként a trianoni béke következményei, ezekhez képest kisebb súllyal az ún. zsidókérdés, és még ritkábban a rendszer demokratikus deficitje. Mivel a Horthy-korszak megítélésétől elválaszthatatlan a kormányzóról kialakított vélemény, ezért erre a szempontra is kitérünk.

Amint az eddigiekből is sejthető, Yrjö Liipola, Onni Talas és Aarne Wuorimaa számára nem problémaként jelent meg a legfelsőbb körök fényűző életmódja, a történelmi arisztokrácia pazarló életvitele, sokkal inkább a szépet, a kellemet, a párját ritkító eleganciát csodálták – és élvezték –, amikor közvetlen érintkezésbe kerültek e szűk réteggel. Azokban az esetekben, amikor a társadalmi-politikai elit egy-egy képviselőjét mutatják be, szintén a pozitív emberi példák, a kellemes, tehetséges, művelt személyiségek dominálnak. E három szerző gyakori személyes kontaktusaihoz képest Kettunennek csak a már említett, „kalevalás” grófi családhoz volt szerencséje, míg Järventausnak ennyi élmény sem jutott: amikor az emlékezetes tutajozás során szeretett volna közelebről megnézni egy Tisza-parti kastélyt, a puskás vadőr már a parkban útját állta. Ezek után nincs mit csodálkozni rajta, hogy a tipikus magyar nemes alakját is igen szarkasztikusan ábrázolta.³⁹

A történelmi arisztokrácia és a szegényparasztság közötti legnagyobb ellentét természetesen a földkérdés volt. Ebből a szempontból is tanulságos, hogy Liipola 1934-es útirajzában a kastély és a kunyhó lakói közötti mérhetetlen távolságot még egy tűzvész oltásának romantikus képével oldotta fel: a falu lakói és a segítségükre siető gróf vállt vállnak vetve küzdenek a közös veszély ellen, mint a régi, történelmi időkben, amikor idegen támadás esetén az egyszerű nép és az urak szintén társadalmi osztályokkal nem törődve, együtt keltek a haza védelmére. Pár évtizeddel később, önéletrajza írásakor e romantikus múltba révedés helyett már

³⁸ Wuorimaa 1947: 14–15., 114.

³⁹ Lásd Järventaus 1939: 130., 94–95.

más gondolatok merültek fel Liipolában a fényes kastély és a szegényes falu összehasonlításakor, de a kritikai él ekkor sem vált túl élessé: „*A mágnásoknak végtelen szántóföldjei voltak, míg a parasztnak épp csak annyi, hogy éhen ne haljanak. Ez teljesen természetellenesnek tűnt, ami nem maradhat így örökre. Nem is maradt, mára szétosztották a birtokokat a földnélküliek között, és a mágnások eltűntek*”.⁴⁰ A parasztsággal szimpatizáló Järventaus természetesen határozottabban szögezte le a földreform szükségességét.⁴¹ A bevezetőben már említettem, hogy Wuorimaa beillesztett a könyvébe egy igen kritikus hangú fejezetet, amelyben a Horthy-korszak bírálatát adta. Itt természetesen a két világháború közötti földbirtokviszonyokat sem hagyta szó nélkül, kitérve a földreformra irányuló kezdeményezések ellehetlenítésére is.⁴² Kollégája, Onni Talas emlékirataira viszont jellemző, hogy az ötvenes években sem volt hajlandó revideálni karakteresen konzervatív nézeteit, ami a földbirtokviszonyok szinte idillikus jellemzésében is tetten érhető: „*A kis szántóföldekhez szokott finnek számára a sokmértöldes, sík gabonaföldek csodaszamba mentek. Gyönyörű látványt nyújtottak ősszel a hullámzó búza- és kukoricaföldek. [...] Magyarországon volt néhány igen nagy kiterjedésű birtok, de az 1935-ös statisztika szerint a művelhető földek háromnegyede kis- és középbirtok volt. A földosztást 1920-ban, majd 1936-ban és 1940–41-ben törvényekben szabályozták, de mivel Magyarország a mezőgazdasági exportra volt utalva, tekintettel kellett lenni arra is, hogy a nagybirtokok többet és hatékonyabban termeltek. A kisbirtokok csak önellátásra termeltek, piacra viszont nem tudtak, ezzel indokolta Horthy a nagybirtokok szükségszerűségét.*”⁴³

Ami a gazdasági viszonyokat illeti, a szegénység, mint Magyarországra jellemző, szembevetendő jelenség minden vizsgált könyvben feltűnik pár alkalommal, de egyik szerző sem fejtette ki részletesebben, hogy ez a szegénység miben is áll, mivel magyarázható, mit jelent az egyes társadalmi rétegek esetében. Általában csak rövid utalást találunk az I. világháborúra és a trianoni békeszerződés gazdaságot sújtó, káros következményeire. Megtudhatjuk például, hogy Magyarországtól elcsatolták az iparilag fejlett területeket, és a vezető nemzetgazdasági ágazatot jelentő agrárium – a kedvező földrajzi adottságok ellenére – nem képes a korábbi jólétet biztosítani, illetve hogy több százezren kénytelenek voltak az elcsatolt területekről az anyaországba menekülni, és számukra sem sikerült munkalehetőségeket teremteni. A gazdasági nehézségeket és a szegénységet néhány szerző Trianon mellett kifejezetten az ún. zsidókérdéssel kapcsolta össze, ami már átvezet a következő vizsgálati szempontunkhoz.

Mai szemmel nézve a Horthy-korszak legsötétebb vonása a végül holokausztba torkolló antiszemitizmus. Ehhez képest igen érdekes szerzőink viszonyulása a zsidókérdéshez. Csálódnia kell annak, aki azt várná, hogy bármelyikük is elmarasztalta a magyarországi antiszemitizmus jelenségeket. Yrjö Liipolánál minden falusi kocsmáros per definitionem zsidó, gazdag megrendelői közül is egyedül ők verik a fogukhoz a garast, de eme elszórt megjegyzésektől eltekintve sem a hazai zsidóság, sem az antiszemitizmus nem jelenik meg nála. Ez a tematikai

⁴⁰ Liipola 1934: 82–83. és uő. 1956: 189.

⁴¹ Lásd Järventaus 1939: 139.

⁴² Lásd Wuorimaa 1947: 28.

⁴³ Talas 1960: 180.

hiány talán önéletrajzának abban a fejezetében a legfeltűnőbb, amelyben a csodált Szabó Dezsőt és a Liipola által nagy nehézségek árán lefordított *Elsodort falut* ismerteti igen részletesen – ám a regény mellékesnek aligha tekinthető zsidó problematikáját egyetlen szóval sem említve. Hasonlóan hiányzik e téma Lauri Kettunenél, aki kizárólag – szerinte kommunista – nyelvész ismerőse, Beke Ödön kapcsán érintette a kérdést. Megemlítette ugyan, hogy Beke zsidó származása és tanácsköztársasági szerepvállalása miatt nem kaphatott egyetemi állást, de rögtön hozzátette, hogy ennek ellenére igen fényűző villában élt. Röviden érintette, hogy egyszer földmunkára is elvitték „*más rabokkal együtt*”, de amint olvassuk, „*mégis jól járt*”, hiszen raktárosi szolgálatra osztották be. Végül azzal zárta a témát, hogy Bekével kis híján „*még furább*” dolgok is megestek, nevezetesen „*a gázkamrával is meg akarták ismertetni*”, de lemaradt róla, mivel későn érkezett, és már nem fért fel a túlszűfolt marhavagonba.⁴⁴

Onni Talasnak sem volt túl sok mondanivalója a témáról, beérte annyival, hogy a lánya magyar barátaitól hallottakat idézze: „*A nagyvállalatok, gyárak, bankok és üzletek legnagyobb része zsidók tulajdonában volt, és ők kizárólag zsidókat foglalkoztattak. Emiatt a magyar fiatalok tömegei maradtak munka nélkül. Közülük főleg azoknak volt keserű gyötrelme az életük, akik nem a Csonka-Magyarországról származtak, sokan fel is adták a küzdelmet, és reményvesztetten öngyilkosok lettek. Érthető, hogy a fiatalság ilyen körülmények között keserűen viszonyult a zsidókhoz, ezért aztán hoztak is egy törvényt, ami arra kötelezte a zsidókat, hogy bizonyos százalékban keresztényeket alkalmazzanak. A zsidóktól megkeseredett fiatalság köréből szerezte támogatóit a náci »nyilaskeresztesek« vezetője, Szálasi, mivel az ő mozgalma erősen zsidóellenes volt.*”⁴⁵ Arne Wuorimaa a Horthy-korszakot bíráló fejezetében tárgyalta hosszabban a zsidókérdést, de nem a magyar zsidóságot diszkrimináló, majd halálba küldő rendszert ábrázolta kritikusan, hanem éppen ellenkezőleg, a zsidóságot tette kritika tárgyává a gazdasági hatalom birtokosaként, a fennálló rend haszonélvezőjeként! A zsidóság gazdasági pozícióinak magyarázata egyébként a jól ismert sémát követi nála: mivel a gyakorlatias foglalkozásoktól idegenkedő magyar nemesség csak a politizálást és az állami hivatalokat tartotta magához méltónak, így a gazdasági élet megszervezése a zsidókra maradt. Meglepő, hogy az 1940-től Szálasi hatalomátvételéig hazánkban tartózkodó diplomata a zsidókkal szemben hozott intézkedésekről sem ejtett szót a német megszállást megelőzően. Ezáltal a hazai zsidóság gettókba gyűjtését és deportálását mintegy kizárólag a német megszállás következményeként ábrázolta, a magyarok szerepéről csak annyit tudhat meg az olvasó, hogy „*néhány vidéken kedvelték a zsidókat, ezért amikor elvitték őket, a falvak lakossága egészen a település határáig kísértc, és virágosóval búcsúztatta őket, legalábbis így mesélték*”.⁴⁶

Külön kategóriát képvisel Arvi Järventaus, aki könyvében ismételt hangot adott antiszemitizmusának. Az útirajzot nyitó budapesti jelenet után Miskolcon is túl soknak találta a zsidót, ismerősei is minduntalan rájuk panaszkodtak, szerinte a felszabadított jobbágyot is a zsidó uzsorások tették tönkre, Szabó Dezsőben az a furcsa, hogy a zsidóknál is nagyobb veszélyt

⁴⁴ Lásd Kettunen 1960: 270., 367.

⁴⁵ Talas 1960: 194–195.

⁴⁶ Lásd Wuorimaa 1947: 26., 30–31., 150.

lát a németekben, Móricz-cal az a baj, hogy „zsidóbarát” lett, Erdélyi József a „zsidó aszfaltirodalom” ellen indított harc hőse stb.⁴⁷ Ilyen előzmények után jutunk el a könyv végén a zsidókérdésnek szentelt fejezetig. A keretes szerkezet kedvéért Järventaus e szavakkal kezdte a fejezetet: „Említettem e könyv elején, milyen lehangoló hatással van a finn emberre Budapest zsidó bélyege. Ugyanezt a bélyeget találni mindenhol Magyarországon – többé-kevésbé”.⁴⁸ Ezután a fejezet megismertet a különböző típusokkal: a magyar lepel mögé bújó zsidóval, aki hazafias szólamai ellenére saját faja érdekeit képviseli; az üzérkedő zsidóval, aki nyíltan vállalja identitását, mert vagyona révén úgyszakban tarja a magyarokat (és minden más népet); majd két, Järventaus számára szimpatikus zsidóval, akik épp kivándorolni készülnek Palesztinába, s ott akarnak szobrot állítani Hitlernek, amiért felnyitotta szemüket, hogy a mammon szolgálata helyett az ígéret földjét választhassák. A következtetés mindezek után: „Magyarország zsidóinak döntő többsége káros az országra. Ha meggondoljuk, hogy az összlakosság öt százalékának jut az ország éves jövedelmének 63 százaléka, akkor látjuk, hogy az aránytalanság példátlan. Így mondták nekem. Valamit tehát mindenképpen tenni kell, de mit? Ez itt a kérdés”.⁴⁹ Järventaus álláspontja szerint e kérdésre az ok-okozatiság törvényeit követő német megoldás az egyetlen logikus válasz, még ha párezer ártatlan embernek szenvednie is kell miatta. Csak azon borong, hogy Magyarország aligha fog rálépni erre az útra, mert ahhoz túl nagy a zsidók hazai befolyása, és a filozemita érzés is beszivárgott egyes meghatározó társadalmi körökbe. Tragikusan nagyot tévedett...

A Horthy-korszak alighanem legfontosabb, de mindenképpen legtöbbet emlegetett politikai kérdésével, a trianoni határokkal, illetve a revíziós célokkal egyedül Lauri Kettunen könyve nem foglalkozik. Igaz, Szlovákiába érkezve, a vonatablakon kitekintve ő is úgy fogalmazott, hogy a hegyormokon „Nagy-Magyarország régi lovagvái” magasodnak, és kolozsvári látogatásakor is azt olvashatjuk, hogy „ezt az ősi magyar egyetemi várost a háború idején visszajuttatták Magyarországnak”.⁵⁰ De ennél több szó nem esik e mégiscsak jelentős problémáról. A többi szerzőnél viszont részletesebb ismereteket, s ezzel együtt nagyobb empátiát találunk. Yrjö Liipola 1934-ben még az Európa védőbástyája gondolatra, a nyugat hálátlanságára, az elrabolt területek Szent Koronához való visszatérésébe vetett rendületlen hitre, az új határokon túl sanyargatott magyar testvérek felszabadítására helyezte a hangsúlyt, erdélyi utazása kapcsán hosszú történetet kerekítve a kocsmai verekedésben ötszörös oláh túlerőt megfutamító remetei legényekről és a vérmedvét csupasz baltával agyoncsapó székely fiúcskáról is. E történetek tanulsága Liipola szerint az lett volna, hogy a székelyeket a történelem során hiába próbálták különféle idegen hatalmak igájukba törni, így most sem fog sikerülni. Ehhez még hozzátette, hogy a vitéz magyar nemzet aligha fogja hüvelybe tolt karddal túrni határon túli testvérei elnyomatását. Az 1956-ban kiadott önéletrajzból a felsorolt – immár idejétmúlttá vált – ideologikus eszmefuttatások érthető módon mind hiányoznak, viszont Liipola 1918–

⁴⁷ Lásd Järventaus 1939: 29., 47., 48., 55., 82., 101., 138., 160.

⁴⁸ Uo. 187.

⁴⁹ Uo. 196.

⁵⁰ Kettunen 1960: 265., 365.

1919-es kalandjai során „*a termékeny magyar földet darabokra szaggató*” szomszéd népekről, „*Magyarországtól elrabolt*” Szlovákiáról és „*csehek által megszállt, színmagyar*” településekről olvashatunk, továbbra sem hagyva kétséget afelől, hogy kikhez húzott a szerző szíve.⁵¹

Onni Talas sem volt tekintettel a diplomáciai pártatlanságra, amikor a Magyarország és a kisantant közötti ellentéteket tárgyalta. A trianoni békét emlékirataiban igazságtalanságként emlegette, az elcsatolt területeken uralkodó viszonyokat tragikusnak nevezte, majd hosszán idézte Horthynak a visszatért Felvidék lakosaihoz intézett köszöntését, és őszinte lelkesedéssel, élete egyik legnagyobb élményeként számolt be a kormányzó kassai bevonulásáról, amin maga is részt vett.⁵² Bonyolultabb politikai összefüggéseket, a revíziós politika távlati következményeit hiába is keresnénk nála. Wuorimaa ehhez képest neutrálisan, adatgazdagon és ami nem utolsó szempont, összefüggéseiben tárgyalta könyve elején az első bécsi döntést, ennek során a trianoni békére, a magyar revíziós érvrendszerre, a későbbi területszerzésekre és mindezek későbbi következményeire is kitérve. Ez a *Szent István koronája* című, kilencoldalas fejezet jórészt időtállóan bizonyult, lényegében korrekt betekintés az összetett történelmi problémába.⁵³ Ami pedig Arvi Järventaust illeti, álláspontja röviden úgy foglalható össze, hogy mindazt a sok gondot és bajt, amit nem a nagyurak és a zsidók nyakába varrt, azt Trianon számlájára írta. Egy helyen persze azt is olvashatjuk nála, hogy a trianoni békediktátum valójában szintén a zsidó összeesküvés műve volt – ezzel a kör bezárult.⁵⁴

Amint már előrebocsátottam, a Horthy-korszak antidemokratikus jelenségeire nem sok szót vesztegetnek a vizsgált művek. A parlamentarizmussal, és általában a demokratikus alapelvekkel kapcsolatban is Wuorimaa említett fejezetében olvasható éles kritika: „*Magyarország, ahol az uralkodó tradíciók, intézmények és az egész állam háború előtti struktúrái hosszú történelmi fejlődés és a mindenkori szigorú konzervativizmus eredményeként születtek, egészen sajátos ország volt. Formálisan, a felszint tekintve, parlamentjével együtt sok szempontból demokratikusnak tűnt ugyan, de igazából a legkevésbé sem volt az, mivel a hatalomgyakorlás valójában három olyan tényezőn nyugodott, amelyek a mi demokráciafelfogásunktól teljesen idegenek. Ez a három tényező az arisztokrácia ősi hagyományaival és előjogaival, az egyház [...], földjei és hatalmas vagyona birtokában, végül harmadikként a zsidóság (a lakosság 10%-a), amelynek óriási volt a gazdasági dominanciája, a zsidók befolyását korlátozó különböző törvények ellenére is. [...] Ez a három tényező képviselte azokat az erőket, amelyek ténylegesen irányították az országot, és ezeknek a mindenkori erőviszonyai határozták meg a politikai és a gazdasági életet [...].*”⁵⁵ Ezután még kitért a parlamenti képviselők alkalmankénti megfélemlítésére, valamint arra, hogy az elégedetlen tömegeket „*csak a diktatórikusan központosított közigazgatás és a kiválóan megszervezett rendőrség tudta féken tartani*”.⁵⁶ Wuorimaa-n

⁵¹ Lásd Liipola 1934: 41–42., 44., 130–140., valamint uő. 1956: 295–297.

⁵² Lásd Talas 1960: 177., 194., 214., 229–230.

⁵³ Lásd Wuorimaa 1947: 16–25.

⁵⁴ Lásd Järventaust 1934: 21., 44–45., 48., 53., 65., 92., 96.

⁵⁵ Wuorimaa 1947: 26–27.

⁵⁶ Uo. 30.

kívül Järventaus is megemlítette a „*rettegett hivatali hatalmat*”, hogy Szabó Dezsőt megfigyelés alatt tartották, Erdélyi József kötetét pedig elkobozták.⁵⁷ Viszont e néhány szöveghelytől eltekintve sehol másutt nem találkozunk antidemokratikus jegyeket szóvá tevő kritikával – már csak azért sem, mert a belpolitikai élet eseményei és intézményei egyébként sem jelennek meg a vizsgált forrásokban.

Végül a korszak névadójának megítéléséről. Onni Talas a kormányzó fenntartások nélküli csodálója volt. Megbízólevelének átadása és Kenderesen tett búcsúlátogatása alkalmat teremtett rá, hogy magyarországi élményeit Horthy Miklós elragadó személyiségének és politikai tehetségének kidomborításával foglalja keretbe. Horthy az ő szemében Magyarország felszabadítója és újjáépítője, az elcsatolt területek visszaszerzője, a finnek nagy barátja. Egyetlen említésre méltó kudarca, hogy Hitlert még neki sem sikerült lebeszélnie a háborúról.⁵⁸ Yrjö Liipola önéletrajzában jóval szűkszavúbban, de szintén pozitívan tért ki Horthy szerepére, mint aki „*kiszabadította hazáját a kommunista rémuralom bilincseiből*”, és békét teremtve, majd IV. Károly irreális visszatérési kísérletét ügyesen megghiúsítva lehetővé tette az ország újjáépítését.⁵⁹ Szembetűnő, hogy míg például a Habsburgok magyarországi ágából több szimpatikusnak talált személyt is részletesen bemutatott, addig Horthy jellemzése elmaradt, de ennek oka alighanem abban keresendő, hogy a kormányzóval nem került közelebbi kapcsolatba. E két szerzőn kívül csak Aarne Wuorimaa tért ki Horthy szerepére, meglehetősen negatív értékelést adva emlékiratainak abban a bizonyos kritikus fejezetében. Horthy szerinte is „*kellemes és vonzó személyiség*” volt, de egyrészt régimódi világképe, másrészt alkalmatlan tanácsadói miatt képtelen volt megérteni a kor szavát, a reformok szükségességét, valamint „*diktatórikusan*” vezette az országot. Wuorimaa különösen ellenszenvesnek találta azt az antidemokratikus színjátékot, ahogy a kormányzó kívánságára Horthy Istvánt kormányzóhelyettségévé választották, ennek az eseménynek egy egész fejezetet szentelt.⁶⁰

Fény és árnyék a vizsgált források országgképében

Az országgképet meghatározó szempontok körüljárása során láthattuk, hogy a vizsgált forrásokban a pozitívumok döntő többséget alkottak Magyarországot és a magyarokat illetően. Ha néha-néha el is komorult a kép, ezt általában Trianon árnyéka okozta, de ezzel kapcsolatban is megállapítható, hogy a trianoni veszteségek árnyát a revíziós tervek és a részleges területszerzések reménysugara ellenpontoszta. A szerzők igen takarékosan bántak a kritikai észrevételekkel, feltűnő, hogy több esetben a kritikára okot adó témákat is kifejezetten kerültek. E vonzó, mondhatni napfényes összképet egyedül Arvi Järventaus nem osztotta. Ő már a könyvének címében szereplő szomorúfüzekkel arra utalt metaforikusan, hogy hazánkban

⁵⁷ Lásd Järventaus 1939: 18., 158., 161.

⁵⁸ Lásd Talas 1960: 175–179., 248–249.

⁵⁹ Lásd Liipola 1956: 332.

⁶⁰ Lásd Wuorimaa 1947: 29–30., 141–146.

nem csak örömteli benyomások érték. Problémaábrázolása alighanem egyes népi írók hatását mutatja, akikkel egyébként is közeli személyes kapcsolatot alakított ki.

A vitathatatlanul pozitív összkép ellenére e finn útirajzok és visszaemlékezések nem hasonlíthatók ahhoz a reformkorig visszanyúló eszmetörténeti tradícióhoz, amikor a külföldön járó magyar utazók egymást követő generációi kifejezetten lelkesítő példákat, adaptálható modelleket kerestek, hogy olvasóközönségük figyelmébe ajánlják ezeket.⁶¹ Finn szerzőinknek ez a tartózkodó attitűdje annál is feltűnőbb, mert a bevezetésben említett, legfontosabb előzményt jelentő Antti Jalava magyar tárgyú művei – lényegében azonos tematikát és toposzokat számba véve – még kifejezetten a mintakeresés jegyében születtek. E szemléletbeli különbség oka azonnal érthetővé válik, ha belegondolunk, hogy pár emberöltő alatt igen nagy, történelmi léptékű változások zajlottak le a két országban. Jalava még az Oroszországhoz tartozó Finn Nagyhercegségben, az éppen csak kibontakozó finn nemzeti mozgalom számára keresett lelkesítő példákat az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között látványos fejlődést produkáló déli rokonoknál. A Horthy-korszak trianoni veszteségekkel birkózó, „neobarokk” jelenségekkel terhes Magyarországára viszont már nem lehetett minta a függetlenné vált, kivételesen gyors gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődést produkáló, és ennek megfelelően megnövekedett önbizalmú Finn Köztársaság számára.⁶² E szemléletbeli különbség illusztrálásaként itt csupán egy példára utalva: míg Jalava annak idején több fejezetben keresztül ecsegette honfitársai számára az eötvösi iskolareform és a magyar egyetemi oktatás előnyeit, addig a klebelsbergi kultúrpolitika vitathatatlan eredményei már csupán egyetlen helyen jelennek meg a vizsgált művekben – ott is mindössze néhány mondatnyi figyelemben részesülve.

A finn–magyar kapcsolattörténettel foglalkozó szakirodalomban többször visszaköszönő megállapítás, hogy a 20. század első felében elsősorban jobboldali, konzervatív, nemzeti értékrendű személyek vettek részt Finnországban az ún. finnugor néprokonsági munkában, elsősorban ők voltak azok, akik a rokon népek felé tájékoztattak, Magyarországgal is kapcsolatokat építettek, hazánkról új ismereteket, vonzó képet adtak.⁶³ E megállapítást alátámasztva leszögezhetjük, hogy szerzőink közül – életútjuk és műveik bizonyítják – senki sem érzett vonzalmat a politikai baloldalhoz, mint ahogy a korabeli Európa szupranacionalista eszméi sem érintették meg őket. A vizsgált forráscsoport, illetve a benne megjelenő országkép hatását, hatókörét tekintve ez persze egyben azt is jelenti, hogy minden bizonnyal a finn társadalom hasonló értékrendű csoportjai olvasták e munkákat, míg a baloldali rétegek érdeklődése csekélyebb lehetett irántuk.

A hatástörténeti jelentőség mérlegeléskor figyelembe kell még venni, hogy a finnországi néprokonsági munka elsősorban a közelebbi rokonokra, a balti-finn népekre irányult, és

⁶¹ Ezt a mintakereső igyekezetet vettem számba korábban a Horthy-korszak Finnország-képe kapcsán, amiben Kodolányi János játszott úttörő szerepet, és a téli háború jelentett áttörést. Lásd Richly 2008. és uő. 2012.

⁶² A függetlenné vált Finnország megváltozott önképéről magyarul lásd Richly 2004. és uő. 2007.

⁶³ A néprokonsági munkáról magyarul lásd Szij 1991. Tenho Takalo említett úttörő tanulmánya is ebben az összefüggésben tárgyalja a Magyarország-képet, lásd Takalo 1986.

emiatt Magyarországról továbbra sem álltak rendelkezésre nagy számban finn nyelvű könyvek. Az 1920-as évektől mind szélesebb társadalmi rétegek kezdtek érdeklődni a nyelvrokon népek – így többek között a magyarok – iránt, ám a könyvkiadás e fokozódó érdeklődéssel nem tudott lépést tartani. A vizsgált könyvek tehát hiánypótlónak tekinthetők. A Magyarország iránt érdeklődő finn olvasók a két világháború között leginkább a néprokonsági munka jegyében kiadott néhány albumot, illetve revíziós célokat szolgáló, magyarok által írt vagy kezdeményezett könyveket vásárolhattak.⁶⁴

Ami az itt bemutatott Magyarország-kép továbbélését illeti, a II. világháború vége több szempontból korszakhatárt jelentett. Talán a legfontosabb változás, hogy a finn–magyar kapcsolatok építésében 1945 után fontos szerephez jutottak a finn szellemi és politikai élet baloldali szereplői, akik természetesen új szempontokat is hoztak a Magyarországgal kapcsolatos kiadványokba. Mindezt szemléletesen mutatja többek között egy új műfaj, az útikönyvek, amelyek továbbra is nagy hangsúlyt fektettek ugyan a puszta és Budapest turistacsalogató látványosságaira, a cigányzenés vendéglők és a hangulatos borkóstolók kulináris élményeire, ám a Jalava óta ismert, történelmi korszakokon átívelő, „kötelező” toposzokat új tematikával is fűszerezték. A magyar arisztokrácia életvitelének egzotikumot jelentő pompája helyett immár a szocializmus vívmányainak ecsetelése adta a kor lenyomatát. Ebben az összefüggésben a jelen tanulmányban vizsgált, 1950-es és 1960-as évek fordulóján kiadott emlékiratok ezeket az új szerzőket és jelenségeket ellenpontosító művekként, egy letűnt kor és egy visszaszorulóban levő eszmetörténeti hagyomány utolsó képviselőiként is olvashatók.

Richly Gábor

Hivatkozott irodalom

- Bán, Aladár (toim.) 1926: *Unkari eheänä ja tynkänä*. Otava, Helsinki.
Dálnoki, M. J. 1938: *Pirstottu Unkari. Hungaria mutilata*. Otava, Helsinki.
Domanovszky, Sándor 1937: *Unkarin historia*. Otava, Helsinki.
Egey Emese 2010: *A két világháború közötti magyar–finn–észt kapcsolatok. Társasági, diplomáciai, katonai együttműködés*. Specimina Fennica XV. Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Szombathely.
Halmesvirta, Anssi 2014: *Kedves rokonok. Magyarország és Finnország 1920–1945*. Napkút, Budapest.
Hovi, Toivo [= Kettunen, Lauri] 1945: *Tisza tulvii! – Ilona, Ilona*. Gummerus, Jyväskylä.
Jalava, Antti 1876: *Unkarin maa ja kansa. Neljäkymmentä matkakirjettä*. SKS-Tekijä, Helsinki.
Jalava, Antti – Kivekäs, Matti 1910: *Unkari*. Kansanvalistusseura, Helsinki.

⁶⁴ A rokon nép(ek)et bemutató, magyar vonatkozású albumok Räikkönen 1924., Jonasson 1931. és Turunen 1935. A magyar revíziós céloknak kiemelt figyelmet szentelő művek Bán 1926., Domanovszky 1937., Dálnoki 1938. és Musikka–Kulai 1942.

- Jonasson, Felix (toim.) 1931: *Suomi–Eesti–Unkari. Eesti–Soome–Ungari. Magyarország–Finnország–Észtország*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Järventaus, Arvi 1931: *Maahantulo*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Järventaus, Arvi 1932: *Savuava maa*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Järventaus, Arvi 1937: *Sydenpolttajat*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Järventaus, Arvi 1939: *Itkevien pajujen maa. Unkaria sieltä ja täältä*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Kettunen, Lauri 1931: *Suomen heimon kirja kodeille ja kouluille. I. Suomalaisista ja Suomen sukukansoista. II. Matkamuiستelmia*. WSOY, Porvoo.
- Kettunen, Lauri 1943: *Finn évszázadok*. Könyv- és Lapkiadó Rt., Budapest.
- Kettunen, Lauri 1960: *Matkapakinoita ja muita muistelmia 1925–1960*. Kirjavälitys Oy, Helsinki.
- Liipola, Yrjö 1934: *Aurinkoista Unkaria*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Liipola, Yrjö 1956: *Vaellusvuosiltani. Muistelmia I*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Musikka, Väinö – Kulai, Sándor (toim.) 1942: *Unkarin kirja*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Pälsi, Sakari 1928: *Päivänpaisteen mailla*. Otava, Helsinki.
- Richly Gábor 2004: Jalmari Jaakkola finn történelme a külföldi propaganda szolgálatában. *Urálisztikai Tanulmányok 14*. ELTE, Budapest, 327–333.
- Richly Gábor 2007: *Történelemkép és nemzeti identitás Finnországban 1917–1944. Finn nyelvű történelemtankönyvek a történeti és nemzeti diskurzus metszéspontjában*. Universitas, Budapest.
- Richly Gábor 2008: Egy népi író Finnország-élménye. Kodolányi János *Suomijának eszmé-történeti háttere*. *Valóság* 7. 78–98.
- Richly Gábor 2012: Dávid örök küzdelme az északi hómézőkön. Az 1939–1940-es finn–szovjet háború magyarországi recepciója. In: Ifj. Bertényi Iván – Géra Eleonóra – Richly Gábor (szerk.): *„Taníts minket úgy számlálni napjainkat...”*. *Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 403–432.
- Räikkönen, Erkki 1924: *Heimokirja*. Otava, Helsinki.
- Szj Enikő 1991: A finnugor néprokonsági eszme a 20-as, 30-as években. In: Kincses Éva (szerk.): *Őstörténet és nemzettudat 1919–1931*. JATE, Szeged, 174–180.
- Takalo, Tenho 1986: Unkari Suomessa 1920- ja 1930-luvuilla. In: Kuiasmaa, Kyösti (toim.): *Yksilö ja yhteiskunnan muutos*. Acta Universitas Tampereensis Ser. A, 202. Tampereen yliopisto, Tampere, 182–203.
- Talas, Onni 1960: *Muistelmia. Itsenäisyssenaattorina ja lähettiläänä kymmenessä maassa*. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- Tervonen, Viljo 1996: Arvi Järventaus és Magyarország. In: Szj Enikő (szerk.): *Viljo Tervonen válogatott írásai a finn–magyar kulturális kapcsolatokról*. Magyar–Finn Társaság, Budapest, 36–43.
- Tuomisto, Aira 2011: *Keihästyttö ja metsänpoika. Kuvanveistäjä Yrjö Liipolan taide Unkarin kaudella 1904–1934*. Fenix, Espoo.
- Turunen, Martti (toim.) 1935: *Suomi–Unkari Albumi. Finn–Magyar Album*. Unkarin Ystävät Suomessa, Helsinki.

Vaasan Jaakkoo [= Ikola, Jaakko] 1928: *Eruskunta-äijii reisun päällä. Muistoja eruskuntamiästen Unkarin-matkalta v. 1928*. Gummerus, Jyväskylä.

Wuorimaa, Aarne 1947: *Muistojeni Unkari*. Otava, Helsinki.

Wuorimaa, Aarne 1967: *Lähettiläänä Hitlerin Saksassa*. Otava, Helsinki.